

Atskalūnas

Tamsa kartu su drėgme jau lindo jam į akis ir burną, buvo vėlyvas lapkričio metas; mieste baigėsi valstybinių įstaigų darbas ir gatvės, neištuštėjančios ir gyvos, krutėjo, buvo pilnos žmonių, šešėlių, nerimo, bjauraus metalinio krebždesio... Jam atrodė, kad tarp blyškių figūrų ir slenkančių automobilių tebegyvena jo vienintelės moters siela – ta, kurią girdėjo kadaise, kai motina tarė tylūs atsisveikinimo žodžius. Tuokart jos balsas buvo vos girdimas, vos vos judinantis orą, o jis, dar visai mažas, stovėjo šalia mirštančiosios lovos ir krūpčiojo nuo šalčio; skaudančia gerkle rijo ašaras, vos kvėpavo, pirštais glostė atklodės kraštą, o rankos drebėjo nuo pat pečių. Suvokdamas, kad mamos greitai nebebus, negalėjo suprasti, kodėl jis lieka vienas. „Ką aš čia veiksiu?“ – lyg žvėriukas kartojo jo menkas protas, dar negalėdamas

numatyti, kad „čia“ reiškia Miestą, kurio dar ne-
nujaučia jo siela.

„Čia“ jam reiškė tik du kambarius ir virtuvę su
linguojančiomis grindimis, švelnų triukšmą moky-
klos kieme, šiltus ir drėgnus vakarus jame, kai po
pamokų išsiskirsčius mokiniams, mama liepdavo
eiti pažaisti į lauką. Tada jis, išbėgęs su dideliais
išklypusiais batais, išaugtinėmis kelnėmis, palįs-
davo po medžiais, kur stovėjo apipuvusių lentų
dėžė smėliui. Ten būdavo saugiausia. Lūkuriuoda-
mas, kol kieme sutems ir išnyks daiktų šešėliai, jis
dažnai sulaukdavo kitų berniukų, Petro ir Vitios.
Jie buvo didesni už jį, daugiau kalbėjo, žaidė ne
vien su smėliu, bet ir su gelsvais sunkiais akme-
nukais, primenančiais gintarą, retsykais atsineš-
davo sustingusios dervos gabaliukų ar mašinėlių,
kartais ir minkštą guminį kamuolį. Jis tupėdavo
dėžės kampe, jausdamas savotišką aitrų kvapą,
sklindantį nuo šalia stovinčio sandėlio, ir atidžiai
stebėdavo draugų rankas. Berniukai buvo pripra-
tę prie jo uždarumo ir keisto tylėjimo, retkarčiais
paliesdavo jį liesomis rankomis, vadindami Stas-
ka. Jie retai kada jį pastumdavo ar mušdavo – tik
kartais, užsimiršę. Būdavo dėkingas, kai jį pamirš-
davo, iš krūtinės tyliu inkščiančiu balsu pareikšda-
vo dėkingumą. Iš pradžių jie manydavo, kad jis ko

nors prašo, bet ilgainiui ėmė suprasti jo negalią ir nebekreipdavo dėmesio į tą pridurką...

Šį vakarą jis suvokė, kaip seniai visa tai buvo. Mama, išėjusi iš jo pasaulio, paliko po savęs tuštumą, kurioje jis turėjo augti, plėstis ir laukti nepaliečiamos moters. Kaip visa sunku, galvojo, kaip tuščia... Iš pradžių jam padėjo aukštas vyras, atsiradęs jų kambariuose prieš pat mamos mirtį, – didelis gyvūnas, vaikščiojantis purvinais batais. Kiek laiko jis buvo? Dvejus metus? Gal penkerius? Šį vakarą jis nebeprisiminė, tik žinojo, kad į mokyklos kiemą, kai atėjo metas pradėti mokslus, jis pirmą kartą nuėjo su tuo žmogumi. Tada jo gyvenime atsirado prietemų klasė pusrūsyje su drumzlinais langais į tą patį kiemą, kuri jau galėdavo nužvelgti pasilipęs ant suolo. „Zylutė?“ – kartodavo sau jausdamas, kad nuo to vardo tvirtėja, o ir gali apsikloti juo kaip lapais šiltoje vietoje po medžiu, smėlio duobėje. Klasėje mergaitės keldavo rankas, mokytoja dailia lazdele durdavo kurio nors mokinio link, ir tas pašokdavo. Viskas buvo labai įdomu, jis žvelgdavo iš tolo į daug mažesnius bendraklasius, kiurksodavo paskutiniame suole nekviečiamas prie lentos ir pats būdavo įdomus visiems, pirmą kartą apsilankantiems ir praveriantiems klasės duris... Štai prisiminė rusų

kalbos mokytoją ir jos pasakojimus apie dekabristus, – jis rydavo jos skleidžiamus garsus, lyg jie būtų skirti jam vienam. Jis įsidėmėjo Puškiną, nors iš mokytojos pasakojimų daug ko nesuprasdavo. *Privetstvuju tebia, pustynnyj ugolok...* Vėliau apgailestaudavo, kad nesisėkė įsiminti daugiau eilėraščių.

Vyras pasirodydavo po pamokų, atnešdavo jam čiulpiamų saldainių, atsivesdavo kažkokią moterį – ir jie ėmė gyventi trise, neklausdami jo, ar taip galima, nieko jam neaiškindami. Moteris buvo gera, nemušė, kviesdavo ją valgyti, kai jie du su vyru susėsdavo prie išklypusio virtuvės stalo, – tuomet būdavo labai šilta, kvepėdavo troškintais kopūstais. Jis prisiminė, kad dažnai kvepėdavo ir bulvėmis, ir pomidorų padažu, kurį moteris semdavo dideliu šaukštu iš litrinio stiklainio. Dažniausiai prisimindavo vakarienes: tada atrodydavo, kad mama stovi čia pat, už nugaros, ant jo pečių padėjusi rankas. Tuo metu jis jau buvo pradėjęs šnekėti, ir žmonės, kuriuos jis matydavo aplink save, ėmė skirti jam daugiau dėmesio, o mokykloje jam pradėjo rašyti pažymius.

Miestas jau buvo įsisiūbavęs, – tiltas, kuriuo ką tik perėjo, kaip arterija pulsavo žibančiais siū-

lais, mažyčiais kapiliarais odos paviršiuje, ir palengva tolo, kai jis patraukė nuokalne centro link. Kabėjo baidi drėgmė, kaip po ilgiausių liūčių, nors turėjo būti žiema. Miestas nulytas, gatvių pakraščiuose telkšojo neužšalusios purvino vandens balos, kurias į šalis taškė pralekiantys automobiliai. „Et, kaip kačiuką!“ – nusikeikė, nosine valydama sis lipniu skysčiu apdrėbtas kelnes. Kuitėsi pasilenkęs ir šlapiais, greitai šalančiais pirštais taisė akyse nykstantį kelių kantą. „Nieko nebepadarysi“, – nusikeikė dar sykį ir išsitiesęs žengė link nedidelio tilto per upės intaką.

Abiejuose tilto pusėse stovėjo po apvalų afišų stulpą. Iš papratimo jis stabtelėjo prie pirmojo ir ėmė žiūrinėti žibintų šviesoje boluojančius skelbimus, tarsi supjaustytus didelėmis ir mažomis raidėmis. Tos raidės pranešdavo apie koncertus, teatrus ir susirinkimus, kurie išplėsdavo didžiulį Miestą, dar labiau atitolindami jį nuo Stasio. Jis bijojo viešųjų renginių ir keistai virptelėdavo visu kūnu vos pagalvojęs, kas gali nutikti tose vietose, kur jo niekad nebūna. Bet nudžiugdavo, kai perskaitydavo, kad svečios šalies pilietis, kurio vardo jis girdėti negirdėjęs, atvyko į Miesto teatrą arba jau išvyko. Jis pajusdavo keistą pasididžiavimą, lyg gavęs gerą pažymį, kurį palydėdavo atodūsiu:

„Genialno!“ Klijuojamos afišos ir skelbimai kartais būdavo parašyti dviem kalbomis, ir tai jam patiko – jis mokėjo abi. Būdavo dienų, kai apsilupinėję, skiautėmis nudriskę stulpai – negyvos statinės – suplevėsuodavo vėjyje tarsi angelai, stoję į gatvių sargybą; tokiomis dienomis, vos išėjęs į lauką, jis pauostydavo orą ir nusijuokdavo: būdavo tikras, kad visai šalia sklando jo motina. Padrąsėdavo nusprendęs, kad Miestas nepavojingas, – ir čia pat taikydavosi nusišiepti į veidą pirmajam praeiviui, tiesiai nuo savo iškilaus slenksčio žengdavo ant šaligatvio. Senas namas, kuriame, pasitraukęs iš priemiesčio, jis gyveno jau dešimt metų, buvo sumūrytas pusapvalėmis kolonomis, stovėjo netoli pagrindinių parduotuvių pėsčiųjų alėjoje. Jame jis naktimis girdėdavo mirusį Miestą.

Taip: tos dienos rytą jis vėl pajuto, kad motina šalia... Stabtelėjo ir susikaupęs ėmė apžiūrinėti spalvotą plakatą. Popieriaus lakštas buvo didelis, blizgėjo margomis spalvomis – ryškiai išsiskirdamas iš jį supančių murzinių dėmių. „Pamok ranka... Lietus tau rodys kelią“, – suskambo pakaušyje vaikiškos dainos melodija, o akys godžiai rijo rytietišškai išraitytas raides: *Ekstrasens R. Garijev. Snimajuščij karmu. Narodnyj celitel. Tibetskaja*

škola bessmertija. Žodžiai, kuriuos skaitė, sujūdėjo lyg akmenys. *Celitel?* – akyse ūmai dilgtelėjo vaikystė; slystelėjo ir dingo, Miestas tarsį ištirpo.

Jis ėmė deginti žvilgsniu tik vieną tašką, nušvitusį paveikslo akyse, menką, negyvą juodą grūdelį, kuris ūmai ėmė plėstis, augti ir po valandėlės žydra spalva užliejo Stasio akis. Pakaušyje nušvito, keliuose sutvinksejo, ant krūtinės, lyg kas būtų ėmęs pūsti po širdimi orą, sukrutėjo gyvių kojytės. „Tai jie, – sudejavo ir atsirėmė kaire ranka į afišų stulpą. – Vėl jie.“ Prasižiojęs jautė, kad šviesa tuoj dings, paskui išnirs dar kas nors – mokyklos kiemas – ir dar kažin kas... Motina.

Jis stovėjo pasirėmęs ranka jau visą amžinybę. Paveikslo veidas, praradęs gyvo raumens pavidalą, buvo virtęs baltutėliu nėriniu, kurio dvi siauros akys žvelgė stačiai jam į kaktą; taip, afišoje stovėjo spalvotas žmogus, vilkintis violetiniu chalatu, nufotografuotas iki juosmens, susinėręs ant krūtinės rankas, į priekį atkišęs dailiai nuskustą, apvalainą barzdelę; akys žvelgė griežtai, siaurai, grėždamos kiaurai į jas žiūrintį, jau prigludusį prie paveikslo Stasi... Ir tuo metu blykstelėjo: rytietis mirktelėjo viena akimi. Mirktelėjo nepajudinęs nė vieno veido raumens, nesukrutėjęs... Ir tuojau pat, bet jau iš lėto, ėmė

merkti kitą akį... Po valandėlės rytietis stovėjo be žvilgsnio, be veido išraiškos, lyg užmigęs, paniręs į tuščią sapną; portretas virto negyva kauke, gelsvu muilo burbulu. Ranka, kuria Stasys buvo atsirėmęs į stulpą, tarsi prasmego į petį, – šūktelėjęs jis atšoko nuo glitaus kūno, žengė atatupstas kelis žingsnius, prasižiojo, nors baimės kupinu žvilgsniu liko prilipęs prie rytietiško veido. Dar po akimirkos išstūmė į orą jį nudeginusią plaučių jėgą. Ir tada grįžo vaikystė: iš burnos išsprūdo tik apgailėtinas seilėtas inkštimas.

* * *

Prabėgo valanda, o gal dvi. Stasys seniai nieko nebejautė, – Miestas, kurio centre jis atsidūrė, nebeegzistavo, tik judėjo ir cypė slenkančių pro šalį automobilių padangos; viską stebė keistas medžių krutėjimas ir vėjas, pakilęs aukštai, kaip virš mokyklos tuopų. Jis matė, kad medžių šaknys iškilnojusios naujas šaligatvio plytas, o gatvių asfaltas suskeldėjęs ties sankryžomis. „Nereikėjo plėšyti, kam?“ – murmėjo sau po nosimi, irdamasis tamsoje pro praeivių minią. Rankoje nešėsi spalvoto plakato skiautes. Nebekreipė dėmesio į mašinų signalus ir ėjo, ėjo vis labiau linguodamas. Vieną aki-

mirką išgirdo savo alsavimą, viską gerai prisiminė, kiekvieną gatvės kampą, pažino kvapus, sklindančius pro praviras kavinių duris. Ėjo, yrėsi pro jį gaubianti pavojų ir nebesuprato, ką visa tai reiškia, kodėl jis skuba, kodėl juda lyg vabalas, kodėl taip plačiai mojuoja rankomis. Jam svaigo galva, darėsi sunku kvėpuoti, turėdavo sustoti; atsiremdavo nugara į namo sieną, pasižiūrėdavo į dangų, kuris it pomidorų padažas kabėjo virš gatvių properšų, – nuleisdavo akis, bukai nužvelgdavo batų galus ir nuo purvo blizgančias šaligatvių plokštes, pakrutindavo lūpas ir vėl pajudėdavo. Kiek truko ši odisėja, neįjutė, tik sykį pastebėjo, kad eina pro savo namą, – akis užkliuvo už slenksčio su užrašu „Salve“. Bet nestabtelėjo, net nesulėtino žingsnio, skubėjo toliau dvibokštės bažnyčios link, kuri tamsoje buvo apšviesta tik iki pusės, – jos fasadas spindėjo murzina geltona šviesa, krintančia iš gatvės lempų. Du bokštai smigo į dangaus buizą, stovėjo tarsi nukirsti, bet jis gerai jautė jų aukštį ir pažino kiekvieną barokinį kontūrą. Namai aplink bažnyčią buvo susmeę ir visai netiko stovėti šalia jos... Priartėjęs prie plataus šviesos ruožo, jis sustojo išsigandęs; įsistebeilijo priekin – ėmė žiūrėti ne į bažnyčią, o į tuštumą, skiriančią nuo jos: ryškiai matė žmonių figūras, judančias aplinkui – gyvas,

ieškančias, krutančias jų galūnes, pririštus prie tų galūnių krepšius. Dar sykį pajuto, kad jo kūnas niekam nerūpi, nors žmonės stengiasi jo neužkliudyti („vis dėlto, rūpi!“), apeiti jį. Patrypčiojo šalia tuštumos, pakvėpavo ir staigiai apsisuko ant kulno. Vos nepaslydęs ant tašytų akmenų paviršiaus, patraukė gatve atgal.

Bet nežinojo, kur – atgal. Vėl ėmė slinkti pro šalį gaudžiantis Miestas, trukmė, apgaulė, vaikystė. „Tai vis gyvenimas“, – kartojo jausdamas, kaip krūtinėje šąla žodžiai.

* * *

Prie kino teatro krutėjo žmonių minia. Jų buvo daug, visi pasiskirstę į grupes. Būreliai pamažu kilo akmeniniais laiptais į viršų po kolonomis, prasisprausdavo pro siauras duris, pabirdavo didelės salės prieangyje ir, vėl telkdamiesi prie stiklinių durų, slinko pro jas į erdvę su pilioriais... Kai jis atsidūrė salėje, visos sėdimosios vietos buvo užimtos. Susirado nišą kairiajame salės gale, šalia durų, pro kurias ką tik įsispraudė, atrėmė nugarą į geltonais dažais nuteptą sieną ir užsimerkė.

Salė buvo sausakimša, pulsavo drėgna šiluma, žmonės šnekučiavosi, ir jų balsai liejosi virš

galvų į vientisą niūrų gaudimą... Vieną akimirką jis pasijuto sėdįs ant grindų, susmukęs nuo šalto smūgio į paširdžius ir galvą. Pasipurtė ir pabandė apsidairyti. Bet tuoj užmiršo savo sumanymą ir, visai nieko nebesusigaudydamas, ėmė klausytis, kas vyksta virš žmonių, kurie dabar stovėjo prieš jį it siena, atsukę užpakalius.

Salėje dėjosi neįtikėtini dalykai. Iš priekio, iš tos vietos, kur turėjo būti pakyla, sklido ritmingas būgnų dundėjimas, duslus ir aimanuojantis, gęstantis ir vėl kylantis. Jis bandė suvokti, kieno pirštai išgauna šiuos keistus garsus, – vyro ar vaiko? Klausėsi ir ėmė virpėti.

Kiek laiko šitai truko? Staiga dundėjimas nutilo ir pasigirdo zyzimas... Nieko nelaukdamas jis pasirėmė alkūnėmis į sieną ir staigiu judesiu truktelėjo kojas. Iš pirmo karto jam nepavyko, skaudžiai susmuko ant grindų. Pabandė dar kartą. Dabar nuslydo kaire alkūne; įsirėžė dar kartą, stipriau pasispyrė kulnėmis ir nugara ėmė slinkti palei sieną. Judėjo užgniaužęs kvapą, pakaitomis stumdamasis alkūnėmis ir palengva traukdamas link sienos kulnus. Pagaliau varginanti kelionė pasibaigė, jis įkvėpė įkaitusio salės oro ir paskutinį kartą išsitiesė visu ūgiu.

Miestas už salės sienų, drėgmė ir vaikystė turėjo išnykti be pėdsako... Scenoje judėjo galvos kamuolys, dvi didelės akys, dvi didžiulės rankos ir keturi šermuonėliai. Jie muistėsi, nardė tarp sustatytų kėdžių, stumdė jas iš vienos vietos į kitą, kėlė kažkokį čirpantį garsą ir inkštė, o pakylės kampuose sėdintys du maži žmogeliukai, supynę po savimi kojas ir apsisiautę ilgais raudonais chalatais, švelniais rachitikų pirštais mušė nedidelius būgnelius. „Petras ir Vitia!“ – užtelėjo krūtinėje. Paskui jis pamatė, kaip juda ir nardo dvi didelės akys – jos nardė tarp žiedais išpuoštų pirštų, tarp išskėstų pirštų, tarp pirštų, susispaudžiančių į kumščius; jos vartėsi, šaudė žvilgsniais į visas puses, į visus ir į nieką, lakstė po erdvę virš žmonių galvų, mirkčiojo, ašarojo, trynėsi tarp žiedų, išnykdavo už vokų ir delnų, priglundančių prie kaktos. Salė alsavo vienu ritmu ir žiūrėjo į neregėtą reiškinį. Žmonės prakaitavo, iš visų pusių sklido aitrus kūnų tvaikas – jie judėjo kaip pelkė. Stasys pajuto, kad dūsta, kad tuoj praras sąmonę. Kelis kartus papurtė galvą – lyg pasitikrindamas, ar dar gyvas... Tada dvi akys sustojo ties jo veidu...

Dvi didelės akys... Jo skruostai virto degančia ir varvančia derva, jį pagavo kaitra, kaitra, vien

kaitra... Susigriebė rankomis už galvos, staigiai pasisuko šonu ir stumdydamas prakaituojančius kūnus, nejausdamas, ką daro, jis išvirto iš salės.

Už kino teatro sienų nieko nebebuvo.

* * *

Eidamas koja už kojos, jis tarsi bandė tirpdyti savo pėdų svorį. Pajudėję praeities veidai gana greitai išnykdavo, bet pro juos, iš pradžių nepastebimai, į pakaušio paviršių ėmė kaltis šis tas daugiau – adatų galiukai. Jos darėsi vis smailesnės ir aštresnės, pradėjo gelti, kliūti, strigti odos paviršiuje, virsti kabliukais – dūrė iš vidaus, vijosi plaukais. Jis jautė skausmą, švelnų, neįkyrų, kaip vaikystėje, visai kaip vaikystėje, labai skaidrų skausmą, sumišusį su seniai matyto kiemo vaizdu, su besimalančia maisto ir smėlio koše, ir užuodė tolimos žolės, deginamos pavasariais, kvapą. Ten buvo šilta, erdvu, ir jis jau žinojo, kad tuoj prasimuš brangiausias veidas: raukšlės – tik kelios, tik kaktos raukšlelės, švelnus burnos ovalas, dailus jį šaukiantis šypsnyš. „Taip, taip, taip!“ – ėmė kartoti atsirėmęs į namo sieną ir energingai linguodamas galvą. Tai buvo motinos veidas, jis pravirko.

* * *

Mieste dar buvo daug į namus skubančių žmonių. Daugelis pastebėjo, kaip neaukštas apyjaunis vyras, iki akių užsimaukšlinęs megztą kepurę, greitu plačiu žingsniu linguodamas traukė palei upę. Vieni vėliau pasakojo, kad kepurė buvo raudonos spalvos, nusmukusi ant pakaušio, kiti – kad melsvai ir rausvai dryžuota. Bet visi sutarė, kad kepurė buvo. Nesutarė tik dėl nepažįstamojo stoto: ar vyras ėjo tūpčiodamas, ar pakrypęs į vieną šoną... Jo veidą temdė juodų rėmų akiniai, o kairę ranką, statydamas dešinę koją, jis kaskart atmesdavo į šoną: atrodė, kad šaligatviu slenka pašautas ir sužeistas paukštis. Jį matė ir vėliau, netoli Žaliojo tilto, paskui – šalia naujos universalinės parduotuvės. Visur jis judėjo zigzagais, lenkdamas ir pastumdamas praeivius, žiūrėdamas tik sau po kojomis, kažką murmėdamas bei protarpiais inkšdamas. Kiti, susidūrę su keistuoju praeiviu jau visai vėlų vakarą, prisimena, kad jis juokėsi ir dainavo, balsu deklamavo – pakiliai, kažkas girdėjo žodžius *privetstvuj tu tebia...* Po tų žodžių vyriškis isteriškai nusijuokdavo, užtraukdavo „Ant kalno mūrai“ ir vis kėlė aukštytyn dešinę ranką, tuo judesiu primindamas žeme šokčiojančią sparnuotį. Dėl tos rankos jį ir įsiminė: vie-

niems mostas priminė paskutiniojo karo nuotrauką, kitiems – vieną atgimimo laikų organizaciją. Visiems vyriškis pasirodė labai keistas, daugelis nerimavo, kad gatve šlaistosi Miestui pavojingas subjektas. Sunerimusiuosius ramino tik elektrinės gatvių švieslentės, skelbiančios, kad perversmo nebus.

* * *

Kitą rytą papūtė priešingos krypties vėjas; į vieną iš Miesto lavoninių buvo atvežtas vyriškio kūnas. Ginkluota sargyba ištraukė jį iš upės ties Parlamento pastatu, užkliuvusį už akmeninės tilto atramos, skrodžiančios ledinius vandenis. Žmogus buvo nedidelio ūgio, jau sustingęs ir permirkęs lipniu žaliu skysčiu. Nei akinių, nei megztos kepurės jis neturėjo. Besikalanti it juodos smiltys barzda dengė pusę jo veido, o dantys, blizgantys pro prašieptas storas lūpas, rodė, tuoj kibs į nešančių jį kareivių alkūnes. Jo akys buvo vos praviros, blakstienos patišusios, pro jas sunkėsi žalias skystis. Vienas iš kareivių sumykė, kad skenduolis norėjęs išverkti savo gyvenimą.